

O‘ZBEKISTONDA TRANSPORT-LOGISTIKA TIZIMINING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Qodiraliyev Foziljon Mahamadsidiq o‘g‘li

Farg‘ona davlat texnika universiteti

Muhammadjonov Javohir Tursunali o‘g‘li

Farg‘ona davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston transport va logistika tizimining hozirgi holati, yuzaga kelayotgan muammolar hamda ularni samarali hal qilish yo‘llari tahlil qilinadi. Yuk tashish hajmining ortishi, avtomobil transportining dominantligi, temir yo‘l va intermodal transport imkoniyatlarining yetarlicha ishlatilmasligi, tranzit yo‘llarga bog‘liqlik va yagona elektron ma’lumotlar bazasining yo‘qligi kabi dolzarb masalalar ko‘rib chiqilgan. Maqolada logistika tizimini rivojlantirish, resurslardan samarali foydalanish, transport xarajatlarini kamaytirish va mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha strategik tavsiyalar taqdim etiladi.

Annotation:

This article analyzes the current state of Uzbekistan's transport and logistics system, the challenges it faces, and ways to address them effectively. It examines critical issues such as the increasing volume of freight, the dominance of road transport, the underutilization of rail and intermodal transport, dependency on transit routes, and the lack of a unified electronic data system. The article also provides strategic recommendations for improving the logistics system, optimizing resource use, reducing transport costs, and strengthening regional cooperation.

So‘nggi yillarda transport va logistika tizimlari jahon iqtisodiyotidagi o‘shish jarayonida tobora muhim rol o‘ynamoqda. Dunyo bo‘ylab savdo hajmlarining ortishi, transchegaraviy iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi va mintaqalararo integratsiya logistika xizmatlariga bo‘lgan talabni keskin oshirmoqda. Shu sababli, samarali tashkil etilgan logistika tizimi mahsulotlarning o‘z vaqtida yetkazilishini ta’minlabgina qolmay, mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini ham belgilab beradi.

O'zbekiston kabi quruqlik mamlakatlari uchun logistika masalalari ayniqsa dolzarb hisoblanadi. Dengiz portlariga bevosita chiqish imkoniyati yo'qligi sababli, tashqi savdo jarayonlari ko'pincha tranzit yo'llarga bog'liq bo'ladi. Natijada transport xarajatlari oshadi, yetkazib berish vaqti uzayadi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlik kamayadi. Shu bois, mamlakatda logistika tizimini takomillashtirish va uni global transport tarmoqlariga integratsiya qilish milliy strategiyalarning muhim qismlaridan biriga aylangan.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, logistika infratuzilmasining samaradorligi bevosita iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi. Logistika tizimlari rivojlangan davlatlarda tashqi savdo operatsiyalari tez, arzon va xavfsiz amalga oshadi. Bu esa ishlab chiqarish hajmining ortishiga, yangi ish o'rinlari yaratilishiga va investitsion muhitning yaxshilanishiga xizmat qiladi. Rivojlanayotgan davlatlar uchun esa logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor vazifasi bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonning logistika sohasidagi ahamiyati, avvalo, uning geografik joylashuvida yotadi. Mamlakat Markaziy Osiyoning markazida joylashgan bo'lib, Janubi-Sharqiy Osiyo, Janubiy Osiyo, MDH va Yevropa o'rtasida tabiiy ko'priklar vazifasini bajaradi. Bu hududiy ustunlikdan samarali foydalanish transport-kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirish, temir yo'l va avtomobil transportini integratsiya qilish, shuningdek, mintaqaviy va xalqaro logistika markazlari bilan hamkorlikni kengaytirishni taqozo etadi.

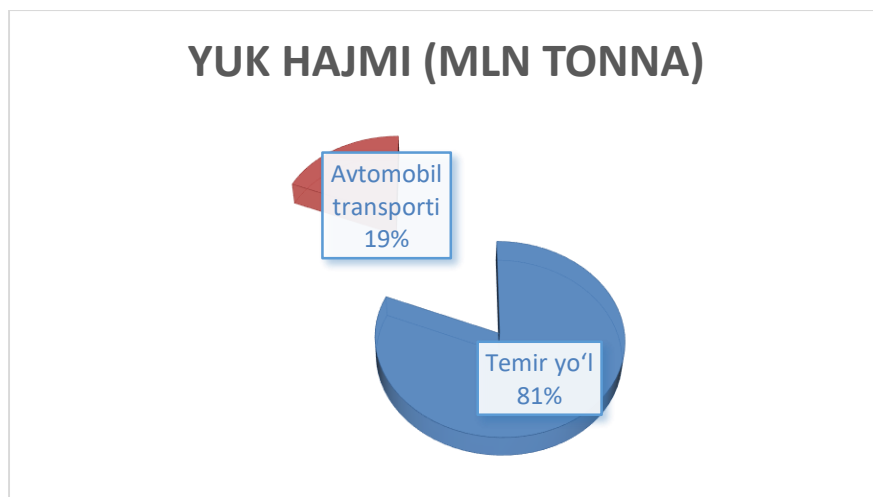

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasi hududiy joylashuv xaritasi

Shu bois, logistika tizimini rivojlantirish O‘zbekistonning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish, xalqaro savdo aloqalarini mustahkamlash va barqaror o‘shishni ta‘minlashda strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada mamlakatning hozirgi logistika tizimi, duch kelayotgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Markaziy Osiyoda aholisi eng ko‘p va iqtisodiy quvvati ikkinchi bo‘lgan O‘zbekiston transport-logistika sohasida bir qancha jiddiy muammolarga duch kelmoqda.

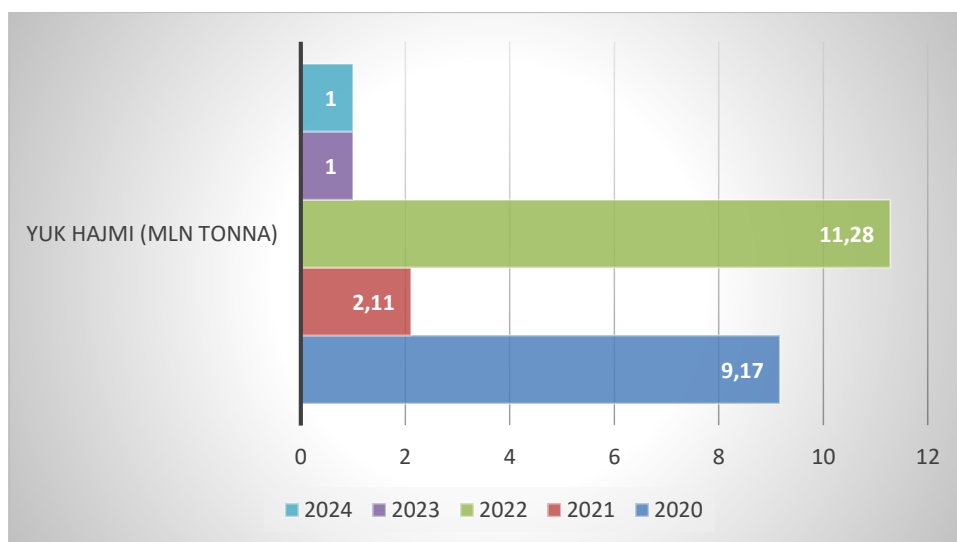
2024-yilda mamlakatda yuk tashish hajmi rekord darajaga yetib, jami 1,521,2 million tonnaga yetdi. Shu davrda yuklarning katta qismi — 92% avtomobil transporti orqali amalga oshirilgan; temir yo‘l va quvurlar orqali tashish esa ancha kam, mos ravishda taxminan 4,9% va 4,1% ni tashkil etgan. Avtomobil transportida yuk tashish hajmi yilning birinchi uch oyida 2023-yilga nisbatan 9,6% ga oshib, 3,3 million tonnaga yetgan. Shu bilan birga, eksport, import va tranzit yuklar ham o‘shish ko‘rsatgan.

Temir yo‘l transportida esa birinchi chorakda yuklarning umumiy hajmi 2023-yilga nisbatan 6% ga kamaygan, ayniqsa import yuklarining qisqarishi bunga sabab bo‘lgan. 2023-yilda O‘zbekiston orqali tashiladigan tranzit yuklar jami 11,29 million tonnani tashkil qilgan; shundan 9,17 million tonnasi temir yo‘l orqali, 2,11 million tonnasi avtomobil transporti orqali tashilgan.

1-rasm. 2023-yilda O'zbekiston orqali tashiladigan tranzit yuklar

Bu ko'rsatkichlar shuni ta'kidlaydiki: yuk tashish hajmi YaIM bilan solishtirganda katta bo'lib, logistika tizimiga sezilarli bosim yaratadi. Avtomobil transportining dominantligi uzun masofali va tranzit yo'nalishlarda transport xarajatlarini oshiradi. Temir yo'l transportidagi o'sish sur'ati sekin bo'lib, import yuklarining kamayishi transport zanjirida uzilishlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, tranzit yuklarning ko'pligi mamlakatni tashqi sharoitlar — logistika yo'llari, bojxona tartiblari va transport koridorlaridagi o'zgarishlarga — juda sezuvchan qiladi.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi hududida umumiy yuk tashish hajmi

O'zbekiston logistika tizimi rivojlanish bosqichida bo'lsa-da, bir qator dolzarb muammolarga duch kelmoqda. Yuk tashish hajmi so'nggi yillarda izchil ortib borayotgani transport va logistika xizmatlariga bo'lgan talabni yanada kuchaytirmoqda. Shu bilan birga, mavjud tizimning iqtisodiy samaradorligi yetarli darajada emas. Yuklarning katta

qismi avtomobil yo'llari orqali tashilmoqda, temir yo'l va intermodal transport imkoniyatlaridan esa to'liq foydalanilmayapti. Natijada resurslarni oqilona ishlatish imkoni cheklangan va umumiy samaradorlik past bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonning geografik joylashuvi mamlakatga katta ustunlik bersa-da, jiddiy cheklovlarni ham yuzaga keltiradi. Dengiz portlariga chiqish imkoniyati yo'qligi transport xarajatlarini mintaqadagi boshqa davlatlarga nisbatan yuqoriroq qiladi. Uzoq masofalarga avtomobil transporti orqali yuk tashish esa xarajatlarni keskin oshirib, mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini pasaytiradi va tashqi savdoda qo'shimcha to'siqlarni keltirib chiqaradi.

Mamlakatning tranzit yo'llar orqali tashqi davlatlar bilan bog'liqligi eksport va import yuklarining katta qismi qo'shni hududlardan o'tishiga sabab bo'ladi. Shu bois, qo'shni davlatlarda yuz beradigan siyosiy, iqtisodiy yoki texnik muammolar O'zbekiston logistikasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu holat transport tizimini tashqi xavflarga sezuvchan va beqaror qiladi.

Logistika tizimining samaradorligini oshirish uchun yagona elektron ma'lumotlar bazasiga ehtiyoj mavjud. Hozirda yuk oqimlari, transport vositalari, bojxona va chegara jarayonlari bo'yicha ma'lumotlar turli tashkilotlarda alohida yuritilmoqda. Biroq ularning integratsiyalashmaganligi tezkor va aniq qarorlar qabul qilishni qiyinlashtiradi, transport jarayonlarida kechikishlar, ortiqcha byurokratiya hamda vaqt va mablag' yo'qotilishiga olib keladi.

Shu bois, ushbu muammolarni hal qilish strategik islohotlarni talab etadi. Temir yo'l va avtomobil transporti o'rtasida muvozanatni ta'minlash, transport xarajatlarini kamaytirish, qo'shni davlatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va yagona elektron ma'lumotlar bazasini joriy etish asosiy vazifalar hisoblanadi.

O'zbekiston uchun yagona yuk oqimlari modeli (UFFM) transport-logistika tizimini samarali rejalashtirishda muhim vosita bo'lishi mumkin. Bu model orqali yuklarning qayerdan-qayerga harakatlanishi, qaysi transport turi orqali tashilishi va logistika infratuzilmasidan qanday foydalanilayotgani aniq kuzatiladi. Modelni muntazam yangilab borish iqtisodiy o'sish, yangi ishlab chiqarish markazlari va tashqi savdo hajmidagi

o'zgarishlarni hisobga olish imkonini beradi. Natijada yuk oqimlaridagi tiqilinchlar kamayadi va resurslar samarali ishlatiladi.

Hozirgi kunda yuklarning katta qismi avtomobil transportida tashilayotgani xarajatlarni oshirmoqda. Temir yo'l transportidan faol foydalanish yuk tashish tannarxini kamaytiradi, uzoq masofalarda esa tezlik va xavfsizlikni oshiradi. Intermodal transport imkoniyatlarini kengaytirish — ya'ni yukni bir nechta transport turi orqali ketma-ket tashlash (masalan, temir yo'l + avtomobil yoki temir yo'l + dengiz yo'li) — logistika tizimining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi va mintaqaviy hamda xalqaro transport aloqalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, mamlakatdagi maxsus iqtisodiy zonalarini samarali ishlatish uchun ularni logistika markazlari bilan uzviy bog'lash zarur. Mahsulotlar tez va arzon tarzda logistika markazlariga yetkazilsa, keyinchalik ular ichki va tashqi bozorlarga qulay yetkaziladi. Bu esa iqtisodiy zonalarining samaradorligini oshirib, mintaqaviy klasterlar shakllanishi va hududlar bo'yicha teng rivojlanishga hissa qo'shadi.

Transport va logistika tizimini samarali qilish uchun qo'shni va hamkor davlatlar bilan uzluksiz axborot almashinuvi muhimdir. Yagona transport ma'lumotlar bazasini yaratish orqali yuklarning chegaralardan o'tish jarayoni tezlashadi, byurokratiya kamayadi va ortiqcha vaqt yo'qotishlarning oldi olinadi. Raqamli texnologiyalar yordamida yuklarning real vaqtda kuzatuvi, bojxona jarayonlarining avtomatlashtirilishi va xavfsizlik nazorati kuchayadi. Bu esa logistika tizimining shaffofligi va ishonchliligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'aybullayeva, N. (2025). O'zbekistonda transport tizimining rivojlanish darajasi va uning hududiy xususiyatlari. TADQIQOTLAR, 59(1), 71–73.
2. Mengliqulov, J. (2024). O'zbekiston transport va logistika sohasidagi tranzit salohiyatining rivojlanishi. InLibrary.
3. Samatov, R. G. (2023). Transport-logistika loyihalari samaradorligini oshirishdagi muammolar va ularni hal qilish yo'llari. GISConf.